

TSRS BANDYMAI PERIMTI LIETUVOS BANKO AUKSĄ IR SĄSKAITAS UŽSIENYJE 1940–1941 METAIS

Laimonas Gryva

Architektų g. 176-111
LT-04206 Vilnius
El. p. gryva@omni.lt

Straipsnyje pateikiama TSRS bandymų perimti Lietuvos bankui priklausantį auksą ir sąskaitas užsienio šalyse 1940–1941 m. istorija. Atskleidžiama, kurie bankai sutiko tai padaryti, o kurie griežtai pasipriešino okupantų kėslams perimti Lietuvai priklausantį turtą. Pateikiama smulki aukso kiekio ir lėšų, buvusių užsienio bankuose, apskaita ir užsienio bankų sąrašai.*

Pagrindiniai žodžiai: nacionalizacija; litas; valiuta; auksas; Lietuvos bankas; TSRS valstybinis bankas.

Įvadas

Straipsnio tikslas – remiantis archyvuose sukaupta medžiaga, išsiaiškinti, kiek Lietuvos bankui priklausančio aukso ir lėšų, 1940–1941 m. buvusių jo korespondentinėse sąskaitose užsienyje, pavyko perimti TSRS valstybiniam bankui ir kokiais būdais tai bandyta padaryti. Straipsnio autorius taip pat stengiasi atskleisti įvairių valstybių požiūrį į okupuotosios Lietuvos likimą per Lietuvos banko prizmę – atsisakymas perduoti auksą arba pinigines lėšas iš esmės reiškė ir okupacijos nepripažinimą.

Ši tema Lietuvos istoriografijoje iki šiol labai menkai tyrinėta. Didžiausiu indėliu būtų galima laikyti Vlado Terlecko darbus – monografijas „Lietuvos bankas 1922–1943 metais. Kūrimo ir veiklos studija“ (1997), „Lietuvos bankininkystės istorija 1918–1941“ (2000a) ir straipsnius (2000b, 2003), kuriuose pateikiama daug Lietuvos bankininkystės istorijai svarbių faktų. Lietuvos aukso Didžiojoje Britanijoje klausimą nagrinėjo Juozas Skirius (2001) knygoje „Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis“. Lietuvos diplomatinė tarnyba Vakarų valstybėse finansavimo, siekiant padaryti disponuojamus įšaldytus aukso fondus, klausimai aptarti Lauryno Jonušausko (2003) monografijoje „Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla“. Pastarieji du autoriai daugiausia rėmėsi Nepriklausomos Lietuvos ambasadoriaus Londone B. K. Balučio *Pro memoria* medžiaga, L. Jonušauskas taip pat išsamiai susipažino su Stasio Lozoraičio ir Stasio Antano Bačkio asmeniniais archyvais. Lietuvos aukso užgrobimo chronologija išdėstyta ir Tado Zaleskio (1982), Juozo Vaišnorio (1988) bei Vinco Krėvės-Mickevičiaus (1989) atsiminimuose. Remiantis archyvuose surastais faktais, šiandien galima pasakyti, kad minėti autoriai dažnai painioja datas (ypač V. Krėvė). Kai kurie atsiminimai (V. Krėvės, J. Vaišnorio) išspausdinti autoriams jau mirus, o T. Zaleskio straipsnis pasirodė dar 1982 m., todėl neatmestina prielaida, kad jame tam tikrą vaidmenį vaidino ideologija ir cenzūra. Nors atsiminimai ir nėra labai patikimas istorijos šaltinis, siekiant išsamiau atskleisti aukso užgrobimo bylą, svarstomos visų išvardytų autorių pateikiamos versijos.

Autorius medžiagą straipsniui rinko iš Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) esančių fondų: 755 (Lietuvos bankas), 923 (Lietuvos Respublikos Ministrų kabinetas), 383 (Užsienio reikalų ministerija), 648 (Lietuvos pasiuntinybė Londone), R-871 (TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinis bankas), R-383 (Kredito bankas Kaune), R-1019 (LTSR užsienio reikalų ministerija). Ypač daug vertingos medžiagos rasta R-871 fonde. Tai 1940–1941 m. susirašinėjimas su užsienio bankais aukso perdavimo ir lėšų pervedimo klausimais, užsienio bankų reakcija į politinius įvykius Lietuvoje. Fonde 383 saugoma vadinamosios Liaudies vyriausybės susirašinėjimo su Lietuvos ambasadoriumi Prancūzijoje Petru Klimu, siekiant išsiaiškinti Prancūzijos banke esančio aukso likimą, medžiaga. Čia

*Už vertingas pastabas ir pasiūlymus, rašant šį straipsnį, autorius dėkoja doc. dr. V. Terleckui ir Lietuvos banko Tarptautinių ryšių departamento direktoriui doc. dr. S. Kropui.

■ Laimonas Gryva – istorijos mokslų magistras.
Veiklos sritys: Lietuvos ekonomikos (1918–1944) ir transporto istorijos (1918–1989) tyrimai.

taip pat sukauptos protesto notos JAV ir Didžiosios Britanijos vyriausybėms dėl įšaldyto Lietuvos aukso. Fonde R-1019 išlikusi Liaudies vyriausybės Užsienio reikalų ministerijos generalinio sekretoriaus Pijaus Glovacko *Pro memoria* apie susitikimą su Didžiosios Britanijos ambasadoriumi Lietuvoje Tomu Prestonu aukso klausimu, čia taip pat saugoma Užsienio reikalų ministerijos Spaudos departamento direktoriaus *Pro memoria* apie 1940 m. liepos 20 d. susitikimą su JAV ambasadoriumi Ouveņu Noremu.

Įdomių faktų galima rasti 648 fonde saugomuose buvusio Lietuvos ambasadoriaus Londone B. K. Balučio *Pro memoria*. Juose diplomatas bei kovotojas už Lietuvos nepriklausomybę B. K. Balutis aptaria netrukus po sovietų okupacijos vykusį savo susitikimą su Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijos pareigūnais, kuriame keltas įšaldyto Lietuvos aukso padarymo disponuojamu klausimas ir jo panaudojimo užsienio pasiuntinybių reikmėms galimybės.

Šio straipsnio autoriui pavyko gauti medžiagos iš Šveicarijoje, Bazelio mieste, įsikūrusio Tarptautinių atsiskaitymų banko (TAB) archyvo. Archyvisto Edvard Atkinson atsiųstos dokumentų kopijos apie TAB ir Lietuvos banko susirašinėjimą 1940–1941 m. ne tik užpildė kai kurias Lietuvos archyvuose trūkstamų dokumentų spragas, bet ir padėjo išskelti hipotezę, kas pasirašė 1940 m. liepos 12 d. Lietuvos banko telegramą dėl aukso perdavimo TSRS valstybiniam bankui ir kodėl TAB 1940 m. pabaigoje pardavė dalį Lietuvai priklausiusio aukso.

Labai patikimu ir vertingu istorijos šaltiniu laikytina Lietuvos banko muziejuje saugoma aukso depozitų užsienyje knyga (Lietuvos banko muziejus 1940). Joje pateikiami užsienio bankų sąrašai ir juose saugoto aukso kiekiai.

Autorius taip pat remėsi 1940–1941 m. periodiniais leidiniais „Darbo Lietuva“ ir „Tarybų Lietuva“. Kai kurie nutarimai, įstatymai cituojami iš oficialaus leidinio „Vyriausybės žinios“.

Publikacijoje nurodomuose bankų pavadinimuose gali pasitaikyti netikslumų, nes archyvuose dokumentuose jie rašyti rusų kalba, o lotyniškais rašmenimis dažniausiai nurodomas sutrumpintas banko pavadinimas.

Straipsnio pirmoje dalyje pateikiama Lietuvos aukso byla, antroje svarstomi Lietuvos bankui priklausiusių lėšų, buvusių užsienio bankuose korespondentuose, perėmimo klausimai.

1. Lietuvos aukso byla

Lietuvos banko aukso atsargos JAV, Didžiosios Britanijos, Švedijos ir Šveicarijos bankuose 1940 m. birželio 15 d. vertintos 63,3 mln. litų (Terleckas 1997: 312). Netrukus po Lietuvos okupacijos TSRS pareigūnai pabandė perimti Lietuvos bankui priklausančias aukso atsargas užsienio šalyse.

1.1. Aukso likimas 1940–1941 m.

1940 m. liepos 6 d. TSRS specialusis įgaliotinis Lietuvai Vladimiras Dekanozovas į TSRS atstovybę Kaune išsikvietė Lietuvos banko valdytoją Juozą Paknį ir tuometinį finansų ministrą Juozą Vaišnorą. V. Dekanozovas be užuolankų pareiškė, kad vykdydamas Vladimiro Molotovo nurodymą reikalauja visą Lietuvos bankui priklausančią aukšą pervesti į Tarybų Sąjungos valstybinio banko (Gosbanko) užsienio šalyse turimas sąskaitas (Vaišnoras 1988: 136). J. Paknys trumpai paaiškino, kad jis vienas negali pasirašyti tokio įsakymo, nes tam reikalingi dviejų vadovaujančių darbuotojų parašai – banko valdytojo ir kito banko vadovybės asmens, kurių parašų pavyzdžiai žinomi atitinkamų užsienio bankų pareigūnams (Zaleskis 1982: 14; Vaišnoras 1988: 136). V. Dekanozovo spaudžiamas, J. Paknys paprašė J. Vaišnoro susisiekti su Ministro Pirmininko pavaduotojo pareigas ėjusiu Vincu Krėve-Mickevičiumi ir paprašyti jo atvykti į TSRS atstovybę. V. Krėvė atsakė norįs pasitarti su juristu ir maždaug po pusvalandžio paskambinsiąs į atstovybę (Vaišnoras 1988: 136). Paskambinęs po valandos, V. Krėvė J. Vaišnorą informavo, kad į pasitarimą neatvyksiąs ir asmeniškai laikąs nuomonės, kad nebūtų skubama perduoti aukso TSRS valstybiniam bankui. Vis dėlto, V. Krėvės manymu, lemiamas žodis čia priklausąs Lietuvos banko valdytojui J. Pakniui (Vaišnoras 1988: 136). Grįžęs į pasitarimą, J. Vaišnoras supažindino V. Dekanozovą ir

J. Paknį su V. Krėvės pateiktais argumentais. Ilgai tylėjęs, J. Paknys išdėstė V. Dekanozovui savo nuomonę, kad perduodama aukso fondą TSRS valstybiniam bankui, Lietuva tą pačią dieną palaidotų ir litą – auksu padengtą valiutą, kartu nutraukdama visus prekybinius ryšius su užsieniu, be to, būtų pažeistas ir lito įstatymas (Vaišnoras 1988: 137). V. Dekanozovas pagrasino: „mes, siekdami įgyvendinti Tarybų Sąjungos vyriausybės tikslus, nestojame pusiaukelėje net ir tuo atveju, jeigu reikia kam nors galvą nuimti“. Tada J. Paknys pareiškė, kad jo nurodymas perduoti auksą nebūtų vykdomas, nes užsienio bankai jį traktuotų kaip politinį, o ne ekonominį (Vaišnoras 1988: 138). Pasak J. Vaišnoro, J. Paknys kitą dieną (1940 m. liepos 7-ąją) atsistatydinęs, o naujuoju Lietuvos banko valdytoju paskirtasis Aleksandras Drobnys išleido įsakymą pervesti Londono, Niujorko, Stokholmo ir Berno bankuose buvusį auksą į TSRS valstybinio banko sąskaitą (Vaišnoras 1988: 139).

Tokį pat scenarijų aprašo ir J. Vaišnoro pavaduotojas Tadas Zaleskis (1982: 14). Tačiau Lietuvos centriniame valstybės archyve esantys dokumentai liudija, kad įvykiai klostėsi kitaip: sovietams priešinęs J. Paknys iš savo posto atsistatydino tik 1940 m. rugsėjo 19 d., remdamasis LTSR Liaudies Komisarų tarybos (LKT) (vyriausybės) nutarimu Nr. 95 ir LTSR LKT rugsėjo 18 d. raštu Nr. 101; pasirašęs įsakymus Nr. 1194 ir Nr. 1195, jis savo pareigas laikinai perleido Zigmui Starkui (LCVA 1940ee). Tiesa, iki tol visuose dokumentuose J. Paknys pasirašinėdavo tik kaip „laikinas einantis valdytojo pareigas“. LTSR LKT nutarimu Nr. 138 A. Drobnys banko valdytoju paskirtas tik 1940 m. rugsėjo 24 d., todėl liepos mėnesį pasirašyti potvarkio apie aukso perdavimą jis tikrai negalėjo (LCVA 1940eee). Tiesa, šis paskyrimas buvo neteisėtas, nes okupacijos metu nepakeistame Lietuvos banko įstatyme tokia teisė buvo suteikta tik Lietuvos Respublikos prezidentui. Dokumentai, gauti iš TAB archyvo Bazelyje, rodo, kad 1940 m. liepos 12 d. Lietuvos banko telegrama dėl aukso pervedimo TSRS valstybiniam bankui buvo pasirašyta Lietuvos banko valdybos, o ne atskiro asmens vardu (TAB 1940b). Neatmestina galimybė, kad, nė vienam valdybos nariui nesutikus pasirašyti minėtos telegramos, ji išsiųsta kolektyviniu banko valdybos vardu.

Liaudies vyriausybėje ministro pirmininko pavaduotojo ir užsienio reikalų ministro pareigas ėjusio V. Krėvės atsiminimai šiuo klausimu labai priešaringi – painiojamos įvairios datos, dėstoma įvykių versija skiriasi nuo pateiktos J. Vaišnoro (žr. Krėvė 1989: 33–39). V. Krėvės teigimu, bene 1940 m. liepos 7 d. pas jį atvykęs Lietuvos banko valdytojas J. Paknys ir informavęs, kad sovietų vyriausybė per V. Dekanozovą reikalauja visą Lietuvos auksą perduoti Maskvai. V. Krėvė pasiūlęs pateikti Maskvai griežtą protestą, ir jį perduoti išvyko valstybės kontrolierius Liudas Adomuskas, vidaus reikalų ministras Mečislovas Gedvilas ir finansų ministras Ernestas Galvanauskas. Po dviejų valandų delegatai sugrįžo ir pranešė, kad V. Dekanozovas pats skambino į Maskvą ir gavo atsakymą, kad TSRS vyriausybė atšaukia tokį reikalavimą ir kad visas šis nesusipratimas kilęs per TSRS Užsienio reikalų liaudies komisariato valdininkų neapdairumą. Esą po to V. Krėvė susitikęs su Didžiosios Britanijos, JAV, Prancūzijos ir Švedijos diplomatais, kurie, išskyrus Švedijos atstovą, patikino, kad jų vyriausybės aukso sovietams neperduos (Krėvė 1989: 37). V. Krėvės teigimu, jam kalbantis su V. Dekanozovu pastarasis grąsinęs iškelti bylą finansų ministrui E. Galvanauskui neva už tai, kad E. Galvanauskas įsakęs Lietuvos bankui išduoti 125 tūkst. JAV dolerių Antanui Smetonai, su kuriais prezidentas pasitraukęs į užsienį. E. Galvanauskas atsakęs, kad A. Smetonai išduota ne 125 tūkst. dolerių, bet atitinkama suma asmeninių santaupų litais, kurios sudarė 12 tūkst. dolerių. Anot V. Krėvės, spaudžiamas Justo Paleckio dėl atsistatydinimo, „E. Galvanauskas mano, kad jis varomas negali pasilikti, nors buvo griežtai nusiteikęs sėdėti savo pareigose iki galo. Aš irgi turiu pasilikti, kol galiu, ir nesiskubinti su pasitraukimu. Seimo sušaukimo eigos sutrukdyti gal jau ir nebus galima, bet šis tas naudingo pasiekti gali ir pasisekti. Svarbu yra palaikyti ryšius ir informuoti apie rusų siekimus svetimas atstovybes. Pasitraukus man ir jam, nebus galima tų ryšių palaikyti“. V. Krėvė mini, kad iškart po to nuvežęs į prezidentūrą ir įteikęs savo ir E. Galvanausko atsistatydinimo pareiškimus J. Paleckiui. V. Krėvė nenurodo aiškios atsistatydinimo pareiškimų įteikimo datos, tačiau iš archyvinių dokumentų matyti, kad rinkimai į Liaudies Seimą Ministrų Tarybos posėdyje, kuriame dalyvavo ir pats V. Krėvė, buvo paskelbti jau 1940 m. liepos 5 d., tą pačią dieną atsistatydino ir E. Galvanauskas, o V. Krėvė ir toliau ėjo savo pareigas (Aktas 1940: 469; LCVA 1940u).

Archyviniai dokumentai rodo, kad jau 1940 m. liepos 8 d. V. Krėvė telegrama kreipėsi į Lietuvos ambasadorių Prancūzijoje P. Klimą ir paprašė išsiaiškinti, ar „Lietuvos banko auksas tebėra Prancūzijoje ar yra išvežtas į užsienį (dėl karinių veiksmų su Vokietija – L. G.), ar yra galimybė juo dabar disponuoti“ (LCVA 1940ž). Panašų paklausimą P. Klimui 1940 m. liepos 9 d. išsiuntė ir Užsienio reikalų ministerijos generalinis sekretorius P. Glovackas (LCVA 1940v). P. Klimas šį klausimą bandė aiškintis su prohitlerinio Prancūzijos Viši režimo užsienio reikalų ir finansų ministerijomis, tačiau šios nieko konkretnesnio atsakyti negalėjo (LCVA 1940z). Viši režimui pavaldi Prancūzijos banko valdyba liko Paryžiuje, o P. Klimas 1940 m. liepos 14 d. kartu su diplomatinio korpusu persikėlė į Viši miestą (LCVA 1940zz). Vis dėlto P. Klimas susitiko su Prancūzijos banko vicevaldytoju ir liepos 14 d. telegramoje pranešė, kad pastarasis užtikrino, jog visi aukso depozitai yra saugioje vietoje ir jais galima disponuoti, tačiau detales pažadėjo pateikti tik „bankui susitvarkius Paryžiuje“ (LCVA 1940zzz). Greičiausiai šis pažadas buvo tik simbolinis gestas – Viši režimas auksu nedisponavo, nes prasidėjus karui dalį aukso Prancūzija spėjo išgabenti į JAV bei Prancūzijai priklausiusią Martinikos salą, dalį užgrobė naciai (Terleckas 2003a: 29). Prancūzijoje buvusio Lietuvos aukso keliai nežinomi, tačiau faktas, kad 1991 m. rugsėjo mėnesį Prancūzija grąžino Lietuvos bankui tuos pačius lietuviškus aukso luitus, verčia manyti, kad pirmosiomis karo dienomis jie buvo išgabenti į JAV arba Martinikos salą (Terleckas 2003b: 25).

1940 m. liepos 12 d. vykusiame Ministrų Tarybos posėdyje, kuriame dalyvavo Ministro Pirmininko pavaduotojas Vincas Krėvė, ministrai Povilas Pakarklis, Matas Mickis, Mečislovas Gedvilas, Antanas Venclova, Leonas Koganas, Vincas Vitkauskas, J. Vaišnoras, valstybės kontrolierius Liudas Adomuskas ir vyriausybės įgaliotinis Vilniaus miestui ir sričiai Karolis Didžiulis, svarstytas užsienyje esančio Lietuvos aukso klausimas. Ministrų Taryba, išklausiusi finansų ministro pranešimą, nutarė „užsienyje esantį Lietuvos auksą, kuris yra Lietuvos banko dispozicijoje, perduoti Gosbankui jo pasiūlytomis sąlygomis“ (LCVA 1940uu). Nutarta pavesti Lietuvos banko vadovybei iki 1940 m. liepos 12 d. 24 val. „duoti įsakymą perduoti Gosbankui esantį užsienyje auksą“ (LCVA 1940uu).

Pagal archyvinius dokumentus, liepos 12–13 d. Lietuvos bankas išsiuntė užsienio bankams prašymus dėl aukso perdavimo TSRS valstybiniam bankui. Autoriaus aptiktoje Lietuvos banko 1940 m. liepos 13 d. telegramos TSRS valstybiniam bankui kopijoje (žr. priedo 1 pav.) rašoma (vertimas iš rusų kalbos, stilius netaisytas – L. G.): „Remdamiesi išankstiniu susitarimu tarp Jūsų atstovo p. Šapovalovo ir mūsų banko, pervedėme Jūsų dispozicijon aukso lydinius iš Federalinio atsargų banko, Niujorkas, 78 367,659 uncijos gryno aukso, iš Anglijos Banko, Londonas, 94 000 uncijų gryno aukso, iš Anglijos Banko per Tarptautinių Atsiskaitymų banką 19 000 uncijų gryno aukso, iš Prancūzijos banko, Paryžius, 2 219 kilogramų 741 gramą gryno aukso, iš Švedijos Riksbank, Stokholmas, 1 250 kilogramų gryno aukso, iš viso 191 367,59 uncijos gryno aukso ir 3 469 kilogramai bei 741 gramas. Nusiųskite minėtiems bankams Jūsų nurodymus. Dėl to, kad Jums perduotas auksas pagal įstatymus yra apyvartoje esančių banknotų padengimas, mes neturime galimybės priimti p. Šapovalovo siūlymą gauti ekvivalentą Jungtinių Valstijų doleriais ir prašome Jūsų kompensacijos efektyviu komerciniu auksu Jūsų banke. Todėl prašome atidaryti Jūsų banke aukso depozitinę sąskaitą Lietuvos banko valdybos vardu. Gavę auksą iš minėtų bankų, deponuokite ir laikykite laisvoje Lietuvos banko valdybos dispozicijoje komercinį auksą, ne mažiau kaip 90 procentų grynumo, tokį kiekį, kokį gausite iš minėtų bankų. Prašom mums pranešti telegrafu apie depozitinės sąskaitos atidarymą ir apie gryno aukso kiekį, kurį laikote laisvoje Lietuvos banko dispozicijoje. Atitinkamos išlaidos, mūsų supratimu, turi būti dengiamos Jūsų laisvoje sąskaitoje litais mūsų banke“ (LCVA 1940f). Prie Lietuvos banko įvardytos komercinio aukso kategorijos priskiriamas auksas, kuris nėra tiek grynas, kad jį būtų galima priskirti prie monetarinio aukso, jis naudojamas juvelyrinių dirbinių pramonėje, medicinoje ir pan. Greičiausiai efektyvus komercinis auksas reiškė tik didesnio grynumo (dokumente nurodoma – ne mažiau kaip 90 proc.) komercinį auksą, nors neatmestina galimybė, kad tai galėjo būti ir didmeninio aukso luitai. Minėtam reikalavimui pakluso tik Švedijos *Riksbank* – jis perdavė auksą TSRS valstybiniam bankui dviem dalimis: 1940 m. liepos 22 d. – 1 249,8 kg (vertė – 8,3 mln. Lt), 1940 m. rugpjūčio 30 d. – 24,5 kg (vertė – 163 tūkst. Lt) (Lietuvos banko muziejus 1940: 15; Terleckas 1997: 200).

T. Zaleskis (1982: 14), J. Vaišnoras (1988: 139) mini, kad reikalavimui pervesti auksą pakluso ir Šveicarijos bankai. Archyviniai dokumentai rodo, kad Šveicarija šio reikalavimo nevykdė, kaip ir JAV bei Didžioji Britanija. 1940 m. liepos 15 d. JAV prezidento Franklino Delano Ruzvelto dekretu Nr. 8484 buvo įšaldytas Baltijos valstybių auksas ir sąskaitos Jungtinėse Amerikos Valstijose, bet kokioms operacijoms reikėjo gauti JAV Iždo departamento sekretoriaus leidimą (Juda 1975: 273). 1940 m. liepos 19 d. TSRS dėl to pareiškė Jungtinėms Amerikos Valstijoms protestą (Juda 1975: 274). 1940 m. liepos 20 d. apie 21.30 val. užsienio reikalų ministro pareigas einantis V. Krėvė priėmė JAV ambasadorių Lietuvoje O. Noremą (LCVA 1940žžž). Užsienio reikalų ministerijos Spaudos departamento direktoriaus *Pro memoria* apie šį susitikimą neminima V. Krėvės pavardė, o tik „p. Užsienių Reikalų ministeris“, tačiau žinoma, kad tuo metu šias pareigas ėjo V. Krėvė. Jis informavo, kad ministerija yra gavusi Lietuvos pasiuntinio Vašingtone Povilo Žadeikio pranešimą apie įšaldytus Lietuvos kreditus ir pareiškė Lietuvos vyriausybės (vadinamosios Liaudies vyriausybės – L. G.) protestą prieš tokią JAV akciją, įteikdamas O. Noremui protesto notą (LCVA 1940tt; LCVA 1940žžž). Ambasadorius O. Noremas paprašė jam tučiuojamą notą išversti. V. Krėvei sutikus, notą išvertė Užsienio reikalų ministerijos Spaudos departamento direktorius. Ambasadorius pažadėjo perduoti notą savo vyriausybei, tačiau čia pat pabrėžė, kad ši akcija nėra nukreipta nei prieš Lietuvą, nei prieš kitas Baltijos valstybes. Tokios pat sankcijos taikomos ir Norvegijai, Danijai, Belgijai, Olandijai, Liuksemburgui bei Lenkijai – visas šias valstybes JAV laiko okupuotomis. V. Krėvė pareiškė, kad Lietuva nėra okupuota, kad ji yra suvereni valstybė. Ambasadorius teigė apgailėstaujantis, bet JAV vyriausybė mananti kitaip. Be to, O. Noremas pabrėžė, kad jis yra atšaukiamas į Vašingtoną paaiškinti apie padėtį Lietuvoje ir išvykstant rugpjūčio 1 d. (LCVA 1940žžž).

1940 m. liepos 20 d. Anglijos bankas, remdamasis Didžiosios Britanijos finansų ministro potvarkiu, išleido cirkuliarą kitiems šalies bankams, draudžiantį jiems vykdyti bet kokias Lietuvos banko pavestas operacijas be Didžiosios Britanijos finansų ministro leidimo (LCVA 1940ttt). 1940 m. liepos 24 d. Užsienio reikalų ministerijos generalinis sekretorius P. Glovackas, susitikęs su Didžiosios Britanijos ambasadoriumi T. Prestonu, įteikė protesto notą, skirtą Didžiosios Britanijos vyriausybei. Joje pažymima, kad auksą pervedęs tik *Barclays* bankas, o Anglijos bankas jį sulaikęs (LCVA 1940vv). Teiginys dėl *Barclays* banko šio straipsnio autoriui yra abejotinas, nes archyviniai dokumentai rodo, kad į šį banką 1940 m. liepos 12 d. dėl aukso pervedimo net nebuvo kreiptasi, nėra jokių duomenų, kad Lietuvos bankas *Barclays* banke būtų turėjęs kokių nors auksu atsargų. Ambasadorius T. Prestonas pareiškė asmeninę nuomonę, kad auksas greičiausiai įšaldytas siekiant apsaugoti Didžiosios Britanijos valstybę ir jos piliečius nuo galimų nuostolių, susijusių su vykstančiomis reformomis (LCVA 1940vv). Be abejo, diplomatas turėjo omenyje nacionalizacijos procesą Lietuvoje, kuris palietė ir britų kapitalą. T. Prestono žodžiai reiškė, kad Lietuvos auksas tampa savotišku garantu už nacionalizuotą britų turtą.

Suerzinta TSRS vyriausybė taip pat neliko nuošalyje – 1940 m. liepos 29 d. TSRS ambasadorius Londone Ivanas Maiskis pateikė protestą Didžiosios Britanijos vyriausybei dėl įšaldyto Lietuvos, Latvijos ir Estijos valstybių aukso (Truska, Kancevičius 1990: 197).

Netrukus po Lietuvos aukso įšaldymo Didžiojoje Britanijoje Lietuvos ambasadorius Londone B. K. Balutis susitiko su Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijos Šiaurės šalių departamento viršininku L. Koljeru ir paprašė leisti panaudoti aukso fondus ambasados poreikiams. L. Koljeras nurodė, kad Didžiosios Britanijos vyriausybė to padaryti negali, nes Britanijos piliečiai turi piniginių pretenzijų Lietuvai ir tos pretenzijos nėra patenkintos. B. K. Balutis atkreipė jo dėmesį, kad Lietuva skolinga britų kompanijoms apie 100 tūkst. svarų sterlingų (likutis už Kauno telefonų stoties įrengimą ir Krašto apsaugos ministerijos užsakymai), o B. K. Balučio turimomis žiniomis, vien Lietuvos Anglijoje turimo aukso vertė yra 900 tūkst. svarų. Ministerijos atstovas atsakė, kad tai nepadengia britų privačių pretenzijų, kurios yra daug didesnės. Tiesa, L. Koljeras pridūrė, kad dar neaišku, ar visos britų pretenzijos yra tinkamai teisiškai pagrįstos ir ar jos galės būti juridiskai pripažintos, tačiau, kol įvyks galutinis atsiskaitymas, šios pretenzijos apriboja disponavimą Lietuvos aukso fondu. Todėl, pasak L. Koljero, „apie Lietuvos aukso fondų kreditų atšaldymą negali būti ir kalbos“ (LCVA 1963).

Nepavykus perimti aukso iš kitų valstybių, 1940 m. rugsėjo 12 d. Lietuvos bankas kreipėsi į Prancūzijos vyriausybę (prohitlerinį Viši režimą – L. G.) su prašymu pervesti auksą Maskvai (tiesa, telegrama pasirašyta Kauno banko vardu) (LCVA 1940ff). Atsakyme, atsiųstame iš vietovės Banfra Klermonferan, teigiama, kad yra gautas prašymas pervesti auksą, tačiau be nurodytojo aukso, šiame Prancūzijos banke taip pat dar yra likęs Lietuvos banko aukso likutis sąskaitoje Nr. 28K76080, todėl minėtasis bankas prašas leidimo pervesti ir šį auksą Maskvai bei laukia tolesnių Lietuvos banko nurodymų (LCVA 1940f). Neaišku, su kokių banku susirašinėta. Greičiausiai atsakymas gautas iš prohitlerinio Viši režimo Prancūzijos banko, rezidavusio Clermont-Ferrand vietovėje, tačiau jis aukso Maskvai tikrai nepervedė, nes, kaip anksčiau straipsnyje minėta, juo ir nedisponavo.

1940 m. lapkričio 28 d. Lietuvos bankas (taip pasirašyta telegramoje) pakartotinai kreipėsi į Anglijos banką Londone, Tarptautinių atsiskaitymų banką Bazelyje ir Federalinį atsargų banką Niujorke su prašymu pervesti auksą Maskvai (LCVA 1940f; LCVA 1940g; LCVA 1940gg). Deja, atsakymai į šias telegramas neišsaugoti. Šio straipsnio autorius mano, kad jie turėjo būti neigiami.

Lietuvos banko aukso depozitų užsienyje knygoje išlikę du įrašai apie dalies Šveicarijos TAB buvusio Lietuvos aukso pardavimą, datuojami 1941 m. rugpjūčio 14 d. Pirmajame teigiama: „parduotas auksas pagal Interbank, Basel, 7/12 40 laišką“, iš viso 19,42366 kg (Lietuvos banko muziejus 1940: 26). Antrajame rašoma: „pagal jų (TAB – L. G.) 7/XII 40 laišką perkelta į atskirą s-tą gabalas Nr. 1731 iš pirktų pagal 22/XII 1930 laišką ir gabalai Nr. 78, 95, 96 iš pirktų pagal 7/VII 1933 laišką“, iš viso 43,12637 kg. TAB archyvo dokumentai rodo, kad padėtis klostėsi taip: 1940 m. liepos 12 d. TAB bankas gavo Lietuvos banko valdybos vardu pasirašytą telegramą, kurioje TSRS valstybiniam bankui reikalaujama pervesti 19 tūkst. uncijų aukso, priklausančio Lietuvos banko valdybai (TAB 1940b). TAB 1940 m. liepos 16 d. atsakomajame laiške pabrėžė, kad tokį žingsnį lemia tarptautinės teisės klausimai, kuriais bus konsultuojamasi (TAB 1940c).

Lietuvos diplomatai Šveicarijoje taip pat nesėdėjo sudėję rankų, jie ne kartą susitiko su banko vadovais. Viename susitikimų su banko prezidentu T. Makkitriku (1940 m. liepos 29 d.) ambasadorius dr. Jurgis Šaulys ir į Vakarų pasitraukęs nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Politikos departamento direktorius Edvardas Turauskas prašė T. Makkitriko neišduoti Lietuvos depozitų okupuotos Lietuvos finansų institucijoms. Neformaliai TAB atstovai informavo Lietuvos diplomatus, kad Lietuvos depozitas Šveicarijoje nėra didelis, tačiau, anot jų, „vertas kovos už jį“ (Jonušauskas 2003: 252). Rugpjūčio 6 d. dr. J. Šaulys dar kartą raštu kreipėsi į T. Makkitriką. Jis pranešė apie okupacijos faktą ir paprašė saugoti Lietuvai priklausančią auksą (TAB 1940a). TAB 1940 m. rugpjūčio 24 d. telegrama informavo Lietuvos banką, kad neleis naudotis TAB esančiais ir Lietuvos bankui priklausančiais depozitais ir dividendais (TAB 1940d). Apie tai informuotas ir TSRS valstybinis bankas Maskvoje (TAB 1940e). Po pakartotinio Lietuvos banko kreipimosi 1940 m. lapkričio 6 d. TAB lapkričio 9 d. pareiškė, kad Lietuvos banko instrukcijų nevykdys (TAB 1940f). 1940 m. gruodžio 3 d. telegrama TAB dar sykį patvirtino, kad atsisako vykdyti nurodymus dėl aukso pervedimo Maskvai. Minėtoje telegramoje taip pat konstatuojama, kad pagal Lietuvos banko aukso depozito iki pareikalavimo, esančio TAB, ir TAB grynųjų pinigų bei indėlių iki pareikalavimo, esančių Lietuvos banke, balansą, TAB naudai susidaro 45 605,84 JAV dolerių skirtumas, kurį TAB nusprendė kompensuoti, parduodamas maždaug 1,360 uncijų Lietuvos aukso (TAB 1940g). 1940 m. gruodžio 7 d. laiške Lietuvos bankui TAB išsamiai paaiškino operacijų, atliktų 1940 m. gruodžio 6 d., turinį: TAB debetavo 2 079,14 Šveicarijos franko (ekvivalentas – 482,12 JAV dolerių) ir 19,4242366 kg Lietuvai priklausančio aukso iš sąskaitos Berne (ekvivalentas 20 923,37 JAV dolerių). TAB taip pat išėmė iš Lietuvos banko sąskaitos Londone 4 aukso luitus (1 386,545 uncijos, arba 43,126402 kg), kuriuos įvertino 45 618,89 JAV dolerių ekvivalentu. Tai turėjo kompensuoti TAB 73 164,38 JAV dolerių sąskaitas, buvusias Lietuvos banke, kurias TAB prašė pervesti (TAB 1940h). Po šių operacijų TAB vienoje sąskaitoje liko 18 308,5990 uncijų, arba 569 461,07 g Lietuvai priklausančio aukso, kitoje – 10,617 uncijų, arba 330,22 g aukso (TAB 1940i).

1941 m. pradžioje apie TAB atliktas operacijas Lietuvoje dar nežinota. Tai įrodo tiek TSRS valstybinio banko 1-ojo Kauno skyriaus sausio 1 d. balansinės sąskaitos žiniaraštis, tiek ir Lietuvos banko aukso depozitų užsienyje knyga, kurioje įrašas apie tai atsiranda tik 1941 m. rugpjūčio 14 d. Lietuvos banko aukso atsargos užsienyje, turėtos sausio 1 d., matyti iš 1 lentelės. Joje neįskaičiuotas švedų TSRS valstybiniam bankui perduotas auksas ir klaidingai nurodomas TAB esantis aukso kiekis (toks jis buvo iki 1940 m. gruodžio 6 d. operacijų).

1 lentelė

Lietuvos aukso atsargos užsienio bankuose 1941 m. sausio 1 d.

Banko pavadinimas	Netto, g	Vertė, Lt
Tarptautinių atsiskaitymų bankas, Bazelis (Šveicarija); sąskaita Londone	612 587,44	4 071 371
Tarptautinių atsiskaitymų bankas, Bernas (Šveicarija)	19 423,66	129 092
Prancūzijos bankas, Paryžius (Prancūzija)	2 246 521,80	14 930 817
Anglijos bankas, Londonas (Didžioji Britanija)	2 946 995,04	19 586 305
Federalinis atsargų bankas, Niujorkas (JAV)	2 493 606,88	16 572 998

Šaltiniai: LCVA (1941c); Lietuvos banko muziejus (1940: 23–48); sudaryta autoriaus.

2. Lietuvos bankui priklausančių sąskaitų perėmimas užsienio bankuose korespondentuose

Grobikiškai nacionalizavus Lietuvos banką ir vietoj jo įkūrus TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinę kontorą, 1940 m. lapkritį ypač suintensyvėjo TSRS valstybinio banko pastangos perimti Lietuvos bankui priklausančias sąskaitas užsienio bankuose korespondentuose.

2.1. Bankų nacionalizacija

Nors TSRS valstybinio banko atstovas U. Šapovalas* Lietuvos banke tvarkėsi nuo pirmųjų okupacijos dienų, TSRS pareigūnai bankų nacionalizaciją stengėsi įforminti teisiškai. Jau 1940 m. liepos 15 d. Lietuvos Ministrų Tarybos posėdyje buvo priimtas bankų nacionalizavimo įstatymo projektas (LCVA 1940uuu). Vis dėlto greičiausiai nutarta palaukti, kol Lietuva bus paskelbta sovietine respublika. Vadinamasis Liaudies Seimas 1940 m. liepos 23 d. posėdyje priėmė „Bankų ir stambiosios pramonės įmonių nacionalizacijos deklaraciją“, kurioje paskelbė „bankų ir stambiosios pramonės nacionalizaciją visoje Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos teritorijoje“ (žr. Deklaracija 1940: 536). Liaudies Seimas pavedė vyriausybei tučtuojau sudaryti ir patvirtinti priklausančių nacionalizacijai bankų ir stambiųjų įmonių sąrašą. 1940 m. liepos 26 d. šią deklaraciją pasirašė einantis prezidento pareigas Ministras Pirmininkas J. Paleckis ir Ministro Pirmininko pavaduotojas V. Krėvė. Ji „Vyriausybės žiniuose“ paskelbta tik 1940 m. rugpjūčio 1 d. Be jokios abejonės, toks sąrašas jau buvo parengtas iš anksto, todėl tą pačią dieną – 1940 m. liepos 26-ąją buvo priimtas Bankų nacionalizavimo įstatymas, pasirašytas Ministro Pirmininko J. Paleckio ir vidaus reikalų ministro M. Gedvilo (už Ministro Pirmininko pavaduotoją), kuriame buvo skelbiama, kad nacionalizuojami visi bankai ir jų skyriai, privačių asmenų seifai, draudimo įstaigos, taupomosios kasos, tarpusavio kredito draugijos ir lombardai (Bankų nacionalizavimo įstatymas 1940: 536–537). Nors „Vyriausybės žiniuose“ šis įstatymas paskelbtas tik 1940 m. rugpjūčio 1 d., jame numatyta bankų nacionalizavimą užbaigti ne vėliau kaip iki 1940 m. liepos 27 d., o kitų įmonių – ne vėliau kaip iki 1940 m. liepos 29 d. (Bankų nacionalizavimo įstatymas 1940: 537).

LTSR valstybinė nacionalizavimo komisija 1940 m. rugpjūčio 1 priėmė nutarimą, kuriame nacionalizuotu nutarė laikyti ir Lietuvos banką su visais jo skyriais (Nacionalizuoti bankai 1940: 4). Finansų ministerijos 1940 m. rugpjūčio 24 d. nutarimu, į Lietuvos banką iki 1940 m. rugsėjo 1 d. turėjo būti perkeltos visų nacionalizuotų įmonių skolos kitoms

*Kai kuriuose dokumentuose – Šapovalovas.

kredito įstaigoms ir visos tų įmonių paprastosios einamosios sąskaitos kitose kredito organizacijose (LCVA 1940d).

TSRS LKT ir VKP (b) CK 1940 m. spalio 3 d. nutarimu Nr. 1873 buvo įkurta TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinė kontora (LCVA 1940vv; LCVA 1941a: 141). Iš anksto paskirtasis kontoros valdytojas A. Drobnys 1940 m. spalio 10 d. įsakymu Nr. 1 paskelbė, kad buvęs Lietuvos bankas perorganizuojamas į TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinę kontorą, o buvusieji banko skyriai – į TSRS valstybinio banko Lietuvos respublikinės kontoros skyrius (LCVA 1941a: 142). Nuo 1940 m. spalio 12 d. kontora ir visi jos skyriai pervesti TSRS valstybinio banko balanso žinion (LCVA 1941a).

2.2. Susirašinėjimas su užsienio bankais 1940–1941 m.

Vėlyvą 1940 m. rudenį TSRS valstybinis bankas, prisidengdamas Lietuvos banko vardu, pabandė perimti Lietuvos banko korespondentinėse sąskaitose užsienyje laikytas pinigines lėšas.

1940 m. lapkričio 6 d. daugeliui užsienio bankų buvo išsiųstos šifruotos telegramos, pasirašytos Lietuvos banko vardu, kuriose buvo prašoma uždaryti Lietuvos banko vardu esančias sąskaitas telegramos gavėjo banke, o balansą perkelti į Valstybinio banko sąskaitą Maskvoje. Visas sumas, įplauksiančias į Lietuvos banko sąskaitas ateityje, taip pat nurodyta pervesti į Gosbanko sąskaitą Maskvoje. Prašyta telegrama pranešti apie sąskaitų uždarymą ir lėšų pervedimą (LCVA 1940ooo). Tokias šifruotas telegramas Lietuvos bankas 1940 m. lapkričio 6 d. išsiuntė Didžiosios Britanijos bankams *Lloyds Bank Limited* (Londonas) (LCVA 1940ooo), Anglijos bankui (Londonas) (LCVA 1940hh), *Barclays Bank Limited* (Londonas) (LCVA 1940iii), *Westminster Bank Limited* (Londonas) (LCVA 1940t), *National Provincial Bank Limited* (Londonas) (LCVA 1940r), *Martins Bank Limited* (Londonas) (LCVA 1940p), JAV bankams *Metropolitan State Bank* (Čikaga) (LCVA 1940pp), Federaliniam atsargų bankui (Niujorkas) (LCVA 1940mm), *Irving Trust Company* (Niujorkas) (LCVA 1940oo), *Chase National Bank* (Niujorkas) (LCVA 1940k), *First National Bank of Boston*, Buenos Airių skyriui (Buenos Airės) (LCVA 1940mmm), Vokietijos bankams *Dresdner Bank* (Berlynas) (LCVA 1940m), *Garantie und Kredit bank für der Osten* (Berlynas) (LCVA 1940n), *Girokontor der Reichshauptbank* (Berlynas) (LCVA 1940nn), *Deutsch-Südamerikanische Bank* (Berlynas) (LCVA 1940lll), Rumunijos Nacionaliniam bankui (Bukareštas) (LCVA 1940ss), Vengrijos nacionaliniam bankui (Budapeštas) (LCVA 1940ššš), Prancūzijos bankams *Banque de France* (Clermond-Ferrand) (LCVA 1940rr), *Credit Lyonnais* (Paryžius) (LCVA 1940kk), Italijos bankams *Banco d'Italia* (Roma) (LCVA 1940hhh), *Banco di Roma* (Roma) (LCVA 1940i), Danijos bankams *Privatbanken i Kjobenhavn* (Kopenhaga) (LCVA 1940rrr), *Danmarks Nationalbanken i Kjobenhavn* (Kopenhaga) (LCVA 1940kkk), *Den Danske Landmandsbank* (Kopenhaga) (LCVA 1940ll), Šveicarijos bankams *Schweizerische Kreditanstalt* (Bazelis) (LCVA 1940š), *Schweizerische Bankgesellschaft* (lapkričio 13 d.) (LCVA 1940sss), Olandijos bankams *Hugo Kauffman & Co's Bank* (Amsterdamas) (LCVA 1940o), *Rotterdamsche Bankvereniging* (Amsterdamas) (LCVA 1940s), *Amsterdamsche Bank* (Amsterdamas) (LCVA 1940h), *H. Albert de Bary und Co* (Amsterdamas) (LCVA 1940nnn), *De Nederlandsche Bank* (Amsterdamas) (LCVA 1940l), Švedijos bankui *Skandinaviska Banken A/B* (Stokholmas) (LCVA 1940šš), Čekoslovakijos bankams *Böhmische Union – Bank* (Praha; 1940 m. lapkričio 4 d.?) (LCVA 1940a), *Narodni Banka pro Čechy a Moravu* (Praha) (LCVA 1940ppp), Belgijos bankui *Banque d'Anvers* (Antverpenas) (LCVA 1940ii). TSRS Valstybinio banko Kauno skyriaus pareigūnams nepavyko susisiekti su Belgijos bankais *Banque de Bruxelles* (Briuselis) bei *Banque de la Societe Generale de Belgique* (Briuselis), nes telegrafas Maskvoje neturėjo ryšio su Belgija (LCVA 1940žž). Dėl to TSRS valstybinio banko pirmojo Kauno skyriaus darbuotojai kreipėsi į TSRS ambasados Berlyne atstovą Konstantiną Čižovą, prašydami tarpininkauti susisiekiant su minėtais Belgijos bankais (LCVA 1940žž). Pastarasis informavo, kad perdavė jiems prašymus dėl sąskaitų perdavimo Maskvai (LCVA 1941b).

Kaip rodo archyviniai duomenys, visi JAV, Didžiosios Britanijos, Šveicarijos, Švedijos ir Danijos bankai pervesti Lietuvos bankui priklausančias lėšas atsisakė. Pavyzdžiui, Anglijos

bankas informavo, kad tokie pervedimai draudžiami Jo didenybės Vyriausybės nurodymu (LCVA 1940b: 2). Federalinis atsargų bankas pranešė, kad viską sprendžia JAV valstybės išdo departamentas (LCVA 1940b: 53). Vokietija ir jos sąjungininkės Vengrija, Italija, Rumunija iš pradžių sutiko pervedi lėšas Maskvai, paskutiniosios trys šalys tai ir padarė, o Vokietijos bankai 1941 m. ėmė teisintis, kad negauna leidimo pervedi lėšas iš *Devisenstelle** (LCVA 1941d: 17).

Vokietijos okupuotų valstybių bankai elgėsi įvairiai: Olandijos bankai lėšas pervedė, Danijos bankai atsisakė tai padaryti, nurodydami, kad tai turėtų reglamentuoti susitarimas tarp Danijos ir Lietuvos vyriausybių (LCVA 1941d: 18), Čekoslovakijos bankas *Živnostenská banka* reikalavo kompensacijos Loro sąskaita (LCVA 1941d: 32), iš kai kurių Prancūzijos bankų atsakymo negauta, kai kurie taip pat reikalavo kompensacijų Loro sąskaitomis (LCVA 1941d: 35), dalį lėšų pervedė Belgijos bankas *Banque de la Societe Generale de Belgique* (LCVA 1941d: 26), o su kitais vyko susirašinėjimas, greičiausiai užsitęsęs iki 1941 m. birželio 22 d. karo, nes archyve duomenų apie lėšų pervedimą nerasta.

1941 m. vasario 4 d. TSRS valstybinio banko pareigūnai atliko Lietuvos banko ir kitų nacionalizuotų bankų 1941 m. sausio 1 dienos sąskaitų, esančių užsienio bankuose korespondentuose, Nostro sąskaitų apskaitą. Greičiausiai prie Lietuvos banko sąskaitų priskirtos ir Finansų ministerijos 1940 m. rugpjūčio 24 d. nutarimu į Lietuvos banką perkeltos visų nacionalizuotų įmonių skolos kitoms kredito įstaigoms ir visos tų įmonių paprastosios einamosios sąskaitos kitose kredito organizacijose. Deja, neįmanoma nustatyti, kurios sąskaitos priklausė Lietuvos bankui iki 1940 m. rugpjūčio 24 d., nes archyvuose galima rasti tik bendrą Lietuvos banko sąskaitų sąrašą. Beveik neįmanoma perskaičiuoti šių sumų litais, nes „Lietuvos banko biuleteniuose“ buvo skelbiama tik kai kurių valiutų keitimo kursai.

Vis dėlto apie užsienio bankus, pervedusius lėšas TSRS valstybiniam bankui arba atsisakiusius tai padaryti, geriausia spręsti iš TSRS valstybinio banko Kauno skyriaus 1952 m. rugpjūčio 16 d. žiniaraščio, kuriame pateikiamos Lietuvos bankų (tarp jų – ir Lietuvos banko) balanso sąskaitos užsienio bankuose 1952 m. sausio 1 d.:

*Užsienio valiutų kontrolės taryba.

2 lentelė

Lietuvos bankui 1952 m. sausio 1 d. priklausančios sąskaitos užsienio bankuose korespondentuose

Šalis	Banko pavadinimas	Valiutos pavadinimas	1952 01 01 saldas	Sąskaitos būklė
Argentina	<i>First National Bank of Boston, Buenos Airės</i>	JAV doleriai	11 233,00	N. d.
Belgija	<i>Banque de Bruxelles, Briuselis</i>	Belgijos frankai	9 365,30	N. d.
	<i>Banque de la Societe Generale de Belgique, Briuselis</i>	Belgijos frankai	43,85	N. d.
Brazilija	<i>National City Bank of New York, San Paulas</i>	JAV doleriai	20,32	N. d.
Čekoslovakija	<i>Živnostenská banka, Praha</i>	Čekijos kronos	39 356,64	N. d.
Danija	<i>Danske Landmandsbank, Kopenhaga</i>	Danijos kronos	135 218,93	N. d.
	<i>Danske Landmandsbank, Kopenhaga</i>	Danijos kronos	350,00	Blokuota
	<i>Danske Landmadsnsbank, Kopenhaga</i>	JAV doleriai	494,26	N. d.
	<i>Handelsbank, Kopenhaga</i>	JAV doleriai	134,00	Blokuota
Didžioji Britanija	<i>Nationalbanken, Kopenhaga</i>	Danijos kronos	553,55	N. d.
	<i>Bank of England, Londonas</i>	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų*	18 084/6/9	N. d.
	<i>Barclays Bank Limited, Londonas</i>	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	314/13/4	N. d.
	<i>Westminster Bank Limited, Londonas</i>	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	786/5/1	N. d.

Tęsinys

Šalis	Banko pavadinimas	Valiutos pavadinimas	1952 01 01 saldas	Sąskaitos būklė
	<i>Westminster Bank Limited</i> , Londonas	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	65/0/0	N. d.
	<i>Lloyds Bank Limited</i> , Londonas	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	35 876/11/3	N. d.
	<i>National Provincial Bank Limited</i> , Londonas	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	47/3/2	N. d.
	<i>British Overseas Bank Limited</i> , Londonas	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	46/13/0	N. d.
	<i>Martins Bank Limited</i> , Londonas	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	122/19/9	N. d.
	<i>Midland Bank Limited</i> , Londonas	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	86/12/8	N. d.
	<i>Barclays Bank</i> , Londonas	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	411/14/11	N. d.
Italija	<i>Credito Italiano</i> , Milanai	Italijos liros	360,34	N. d.
JAV	<i>Federal Reserve Bank of New York</i> , Niujorkas	JAV doleriai	69 341,41	N. d.
	<i>Chase National Bank of New York</i> , Niujorkas	JAV doleriai	436 022,61	Blokuota
	<i>Chase National Bank of New York</i> , Niujorkas	JAV doleriai	3,86	Laisva
	<i>Irving Trust Company</i> , Niujorkas	JAV doleriai	268 919,24	Blokuota
	<i>Irving Trust Company</i> , Niujorkas	JAV doleriai	37,50	Laisva
	<i>City National Bank and Trust Company</i> , Čikaga	JAV doleriai	31 683,01	Blokuota
	<i>Metropolitan State Bank</i> , Čikaga	JAV doleriai	50,00	Laisva
	<i>First National Bank of Boston</i> , Bostonas	JAV doleriai	1 152,26	Blokuota
	<i>First National Bank of Boston</i> , Bostonas	JAV doleriai	6,18	Laisva
	<i>City Bank of Chicago</i> , Čikaga	JAV doleriai	540,00	Dokumentus turi korespondentas
Kanada	<i>Canadian Bank of Commerce</i> , Toronto	Kanados doleriai	25,00	N. d.
Lenkija	<i>Bank Polski</i> , Varšuva	Lenkijos zlotai	4 797,50	N. d.
Olandija	<i>Amsterdamsche Effekten A. Bankers Kontor</i> , Amsterdamas	JAV doleriai	1 565,00	N. d.
Prancūzija	<i>Societe Generale</i> , Paryžius	Prancūzijos frankai	47 354,21	N. d.
	<i>Credit Lyonnais</i> , Paryžius	Prancūzijos frankai	1 185,12	N. d.
Švedija	<i>Skandinaviska bank</i> , Stokholmas	Švedijos kronos	134 917,47	Blokuota
	<i>Skandinaviska bank</i> , Stokholmas	Švedijos kronos	70 554,72	Laisva
Šveicarija	<i>Schweizerische Bankverein</i> , Ciurichas	Šveicarijos frankai	619,82	N. d.
	<i>Schweizerische Bankverein</i> , Ciurichas	Šveicarijos frankai	131 429,82	Blokuota
	<i>Schweizerische Bankverein</i> , Ciurichas	JAV doleriai	3,75	Blokuota
	<i>Schweizerische Bankverein</i> , Ciurichas	JAV doleriai	13 207,10	Blokuota
	<i>Schweizerische Bankverein</i> , Ciurichas	JAV doleriai	2 972,28	Blokuota
	<i>Banque de Reglements International</i> , Bazelis	Šveicarijos frankai	2 079,14	N. d.
	<i>Banque de Reglements International</i> , Bazelis	Šveicarijos frankai	6 140,00	Blokuota
	<i>Banque de Reglements International</i> , Bazelis	Šveicarijos frankai	96 450,03	N. d.
			(Vengrijos paskola)	

Šalis	Banko pavadinimas	Valiutos pavadinimas	1952 01 01 saldas	Sąskaitos būklė
Vokietija	<i>Banque de Reglements International, Bazelis</i>	Šveicarijos frankai	312 500,00 (Lietuvos banko akcijos)	N. d.
	<i>Schweizerische Kreditanstalt, Bazelis</i>	Šveicarijos frankai	8 218,50	N. d.
	<i>Schweizerische Bankgesellschaft, Ciurichas</i>	Šveicarijos frankai	822,00	N. d.
	<i>Deutsche Bank, Berlynas</i>	Vokietijos reichsmarkės	7 749,89	Laisva
	<i>Deutsche Bank, Berlynas</i>	Vokietijos reichsmarkės	660,00	Ypatinga sąskaita turistams
	<i>Deutsche Bank, Berlynas</i>	Vokietijos reichsmarkės	2 199,00	Blokuota už prekes
	<i>Deutsche Bank, Berlynas</i>	Vokietijos reichsmarkės	11,00	Ypatinga sąskaita atsiskaitymams Vokietijoje
	<i>Deutsche Bank, Berlynas</i>	Vokietijos reichsmarkės	633,00	Blokuota
	<i>Deutsche Bank, Berlynas</i>	Vokietijos reichsmarkės	651,00	Blokuota ekskursijoms
	<i>Reichsbank-Direktorium, Berlynas</i>	Lenkijos zlotai	44 675,59	Byla
KLIRINGO SĄSKAITOS				
	Vokietija	Lietuvos litai	125,34	
	Italija	Lietuvos litai	2 372 197,73	
	Vengrija	JAV doleriai	757,77	
	Graikija	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	13 433/19/5	
	Turkija	Didžiosios Britanijos svarai sterlingų	8 029/14/4	
	Danija	Lietuvos litai	109 792,66	

Pastaba: N. d. – nėra duomenų;

*Iki 1971 m. reformos Didžiosios Britanijos pinigų sistemą sudarė svarai sterlingų, šilingai ir pensai. 1 svaras sterlingų prilygo 20 šilingų, 1 šilingas – 12 pensų. Po reformos 1 svaras sterlingų prilygsta 100 pensų. Lentelėje pirmasis skaičius iki pasiviro brūkšnio nurodo svarus sterlingų, vidurinis – šilingus, paskutinis – pensus.

Šaltinis: LCVA (1952: 24–26); sudaryta autoriaus.

Išvados

1940 m. birželio 15 d. Lietuvos banko aukso atsargos vertintos 63,3 mln. litų. Netrukus po okupacijos TSRS valstybinis bankas bandė perimti visas Lietuvos banko aukso atsargas, esančias užsienio bankuose. 1940 m. liepos 12 d. vadinamosios Liaudies vyriausybės posėdyje nutarta visą auksą perduoti Maskvai, tačiau JAV ir Didžiosios Britanijos vyriausybės kategoriškai atsisakė tai padaryti ir auksą įšaldė. Sovietų pareigūnų reikalavimams nepakluso ir Šveicarijos bankai. Tiesa, TAB Bazelyje 1940 m. gruodžio 6 d. debetavo 62,2 kg Lietuvai priklausiusio aukso kaip kompensaciją už TAB Lietuvoje turėtą 73 164,38 JAV dolerių sąskaitą.

1940 m. liepos viduryje dalis Prancūzijos jau buvo okupuota Vokietijos, kitoje šalies teritorijoje veikė prohitlerinis Viši režimas. Pastarojo kontroliuojamas Prancūzijos bankas, įsikūręs Clermont-Ferrand mieste, lyg ir sutiko auksą pervesti Maskvai, tačiau šio pažado neįvykdė, nes auksu nedisponavo – kilus Prancūzijos–Vokietijos karui, Prancūzijos aukso atsargos buvo išgabentos į JAV ir Martinikos salą, dalį užgrobė naciai. Reikalavimams perduoti auksą Maskvai besąlygiškai pakluso tik Švedijos vyriausybė.

Bandymai perimti Lietuvos bankui priklausančias sąskaitas užsienio bankuose korespondentuose ypač suaktyvėjo 1940 m. lapkričio 6 d., kai sovietų pareigūnai jiems išsiuntinėjo šifruotas telegramas, pasirašytas jau likviduoto Lietuvos banko vardu, reikalaujančias pervesti sąskaitose esančias lėšas TSRS valstybiniam bankui. JAV, Didžiosios Britanijos ir Šveicarijos bankai kategoriškai atsisakė tai padaryti, Švedijos bankai bandė derėtis, reikalaudami kompensacijų Loro sąskaitomis. Vokietijos bankai sutiko pervesti lėšas, tačiau to taip ir nepadarė, vilkindami laiką iki pat TSRS–Vokietijos karo pradžios ir tokį vilkinimą aiškindami Užsienio valiutų kontrolės tarnybos atsisakymu pervesti lėšas. Pinigus pervedė artimiausi Vokietijos sąjungininkai – Rumunija, Vengrija, Italija. Vokietijos okupuotos šalys elgėsi įvairiai: Danijos bankai atsisakė pervesti pinigus Maskvai ir teigė, kad tai turys reglamentuoti susitarimas tarp Danijos ir Lietuvos vyriausybių. Dauguma Olandijos bankų pinigų pervedė. Čekoslovakijos bankas *Živnostenská banka* reikalavo kompensacijos Loro sąskaita, iš kai kurių Prancūzijos bankų atsakymo negauta, kai kurie taip pat reikalavo kompensacijų Loro sąskaitomis, dalį lėšų pervedė Belgijos bankas *Banque de la Societe Generale de Belgique*. Su kitais bankais susirašinėta greičiausiai iki 1941 m. birželio 22 d. karo, nes archyve duomenų apie lėšų pervedimą nerasta.

1 pav. Lietuvos banko telegrama TSRS valstybiniam bankui

ПРИЛОЖЕНИЕ
№ 785 от 6. IV 1933 г.

Копия с копии телегр. 71.

Телеграмма Литовского Банка, Каунас-Госбанку
С С С Р

Согласно предварительному соглашению, достигнутому между Вашим представителем г. Шаповаловым и нашим Банком мы перевели слитки золота в Ваше распоряжение у Федерально-Резервного Банка, Нью-Йорк 78367,659 унций чистого золота у Банка Англии, Лондон 94000 унций чистого золота у Банка Англии через Банк Международных Расчетов 19000 унций чистого золота у Банка Франции, Париж 2219 килограмм 741 грамм чистого золота у Свейдес Риксбанк, Стокгольм 1250 килограмм чистого золота всего унций 191367,659 чистого золота и килограммов 3469 грамм 741 тчк Дайте вышеуказанным Банкам Ваши распоряжения тчк Ввиду того что золото сданное Вам является обеспечением по закону наших находящихся в обращении банкнот мы не имеем возможности принять предложение г. Шаповалова получить эквивалент в долларах Соединенных Штатов и просим Вас компенсировать нас эффективным коммерческим золотом в Вашем Банке тчк Поэтому просим открыть в Вашем Банке золотой депозитный счет на имя Управления Лиетувос Банкас тчк По получении золота от вышеуказанных Банков депонируйте и держите в свободном распоряжении Управления Лиетувос Банкас коммерческое золото не менее 90-процентной чистоты в тех количествах в каких Вы получите от вышеупомянутых Банков тчк Просим сообщить нам по телеграфу об открытии депозитного счета и о количествах чистого золота которые Вы держите в свободном распоряжении Лиетувос Банкас тчк Соответствующие расходы как мы понимаем должны быть уплачиваемы по Вашему свободному счету в литах в нашем Банке

ИЗ/УП-40г.

Верно. *Филипп*

Литовский Банк

Literatūra

- Aktas 1940: Paleckio J. 1940 07 05 aktas Nr. 953 dėl E. Galvanausko atleidimo iš užimamų pareigų jo paties prašymu. – *Vyriausybės žinios* 715, 469.
- Bankų nacionalizavimo įstatymas 1940a. – *Vyriausybės žinios* 721, 536–537.
- Deklaracija 1940: Deklaracijos dėl bankų ir stambiosios pramonės nacionalizavimo paskelbimas. – *Vyriausybės žinios* 721, 536.
- Jonušauskas L. 2003: *Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras.
- Juda L. 1975: United States non Recognition of the Soviet Union's Annexation of the Baltic States: Politics and Law. – *Journal of Baltic Studies* 6(4), 272–290.
- Krėvė V. 1988: Grįžęs iš Maskvos. – *Nemunas* 6, 33–39.
- Lietuvos banko muziejus 1940: *Aukso depozitai užsienyje*.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940a: *Banko Böhmsche Union – Bank 1940 11 12 atsakymas Lietuvos bankui apie pinigų pervedimą TSRS valstybiniam bankui*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 91.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940b: *Bank of England 1940 11 07 telegrama Lietuvos bankui apie atsisakymą pervedi lėšas TSRS valstybiniam bankui*, f. R-871, ap. 5., b. 72, l. 2.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940c: *Federal Reserve Bank of New York banko 1940 11 09 telegrama Lietuvos bankui apie atsisakymą pervedi lėšas TSRS valstybiniam bankui*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 53.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940d: *Lietuvos banko 1940 08 24 aplinkraštis Nr. 1638 dėl įmonių sąskaitų perkėlimo*, f. 755, ap. 2, b. 2232, l. 89.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940e: *Lietuvos banko valdybos 1940 07 17 aplinkraštis Lietuvos banko skyriams dėl Lietuvos sąskaitų įšaldymo JAV bankuose*, f. 755, ap. 2, b. 920, l. 131.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940ee: *Lietuvos banko valdybos 1940 09 19 aplinkraštis Nr. 1668 dėl J. Paknio atsistatydinimo*, f. 755, ap. 2, b. 920, l. 23.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940eee: *Lietuvos banko valdybos 1940 09 26 aplinkraštis Nr. 1676 dėl A. Drobnio paskyrimo Lietuvos banko valdytoju*, f. 755, ap. 2, b. 920, l. 11.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940f: *Lietuvos banko 1940 07 13 telegramos TSRS Valstybiniam bankui apie aukso perdavimą kopijos kopija*, f. R-871, ap. 6, b. 15, l. 71.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940ff: *Lietuvos banko 1940 10 26 telegrama TSRS valstybiniam bankui dėl Prancūzijos vyriausybės veiksmų aukso atžvilgiu*, f. R-871, ap. 6, b. 15, l. 71.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940fff: *Lietuvos banko 1940 11 28 telegramos Anglijos bankui dėl aukso pervedimo Maskvai kopija*, f. R-871, ap. 6, b. 15, l. 72.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940g: *Lietuvos banko 1940 11 28 telegramos Federal Reserve Bank of New York dėl aukso pervedimo Maskvai kopija*, f. R-871, ap. 6, b. 15, l. 72.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940gg: *Lietuvos banko 1940 11 28 telegramos Tarptautinių atsiskaitymų bankui Bazelyje dėl aukso pervedimo Maskvai kopija*, f. R-871, ap. 6, b. 15, l. 72.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940h: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Amsterdamsche Bank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 83.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940hh: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Bank of England dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 1.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940hhh: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Banco d'Italia dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 21.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940i: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Banco di Roma dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 25.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940ii: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Banque d'Anvers dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 127.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940iii: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Barclays Bank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 3.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940k: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Chase National Bank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 125.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940kk: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Credit Lyonnais dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 131.

- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940kkk: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Danmarks Nationalbanken i Kjobenhavn dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 47.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940l: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos De Nederlandsche Bank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 108.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940ll: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Den Danske Landmandsbank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 110.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940lll: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Deutsch Südamerikanische Bank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 112.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940m: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Dresdner Bank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 59.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940mm: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Federal Reserve Bank of New York dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 57.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940mmm: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos First National Bank of Boston, Buenos Airių skyriui, dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 105.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940n: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Garantie und Kredit Bank für der Osten dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 65.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940nn: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Girokontor der Reichshauptbank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 81.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940nnn: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos H. Albert de Bary und Co dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 97.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940o: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Hugo Kaufmann & Co's Bank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 45.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940oo: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Irving Trust Company dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 123.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940ooo: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Lloyds Bank Limited dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 5.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940p: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Martins Bank Limited dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 40.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940pp: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Metropolitan State Bank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 121.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940ppp: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Narodni Banka pro Čechy a Moravu dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 94.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940r: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos National Provincial Bank dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 33.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940rr: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Prancūzijos bankui dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 10.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940rrr: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Privatbanken i Kjobenhavn dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 29.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940s: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Rotterdamsche Bankvereiniging dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 68.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940ss: *1940. Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Rumunijos nacionaliniam bankui dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 8.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940sss: *Lietuvos banko 1940 11 13 šifruotos telegramos Schweizerische Bankgesellschaft dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 19.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940š: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Schweizerische Kreditanstalt dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 34.

- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940šš: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Skandinaviska Banken A/B dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 63.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940ššš: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Vengrijos nacionaliniam bankui dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 85.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940t: *Lietuvos banko 1940 11 06 šifruotos telegramos Westminster Bank Limited dėl sąskaitų uždarymo ir lėšų pervedimo TSRS valstybiniam bankui nuorašas*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 12.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940tt: *Lietuvos vyriausybės 1940 07 20 protesto nota JAV pasiuntinybei Kaune*, f. 383, ap. 7, b. 2262, l. 9.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (1940)ttt: *Lietuvos vyriausybės 1940 07 24 pareiškimas Didžiosios Britanijos pasiuntiniui Kaune*, f. 383, ap. 7, b. 2262, l. 3–4.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940u: *Ministrų tarybos 1940 07 05 posėdžio protokolas dėl Liaudies Seimo rinkimų įstatymo projekto*, f. 923, ap. 1, b. 1391, l. 13.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940uu: *Ministrų tarybos 1940 07 12 posėdžio protokolas*, f. 923, ap. 1, b. 1391, l. 16–17.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940uuu: *Ministrų tarybos 1940 07 15 posėdžio protokolas*, f. 923, ap. 1, b. 1391, l. 37.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940v: *P. Glovacko 1940 07 09 telegrama P. Klimui dėl aukso Prancūzijos banke*, f. 383, ap. 7, b. 2262, l. 16.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940vv: *P. Glovacko 1940 07 24 Pro memoria*, f. R-1019, ap. 1, b. 17, l. 134.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940vvv: *TSRS LKT ir VKP (b) CK 1940 10 03 nutarimas Nr. 1873 dėl TSRS valstybinio banko Lietuvos, Latvijos ir Estijos respublikinių kontorų įkūrimo*, f. R-871, ap. 2, b. 29, l. 110.
- Lietuvos centrinis archyvas (LCVA) 1940z: *P. Klimo 1940 07 12 telegrama užsienio reikalų ministerijai dėl aukso Prancūzijos banke*, f. 383, ap. 7, b. 2262, l. 14.
- Lietuvos centrinis archyvas (LCVA) 1940zz: *P. Klimo 1940 07 14 telegrama užsienio reikalų ministerijai dėl aukso Prancūzijos banke*, f. 383, ap. 7, b. 2262, l. 13.
- Lietuvos centrinis archyvas (LCVA) 1940zzz: *P. Klimo 1940 07 16 telegrama užsienio reikalų ministerijai dėl aukso Prancūzijos banke*, f. 383, ap. 7, b. 2262, l. 12.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940ž: *V. Krėvės 1940 07 08 telegrama P. Klimui dėl aukso Prancūzijos banke*, f. 383, ap. 7, b. 2262, l. 17.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940žž: *TSRS valstybinio banko pirmojo Kauno skyriaus 1940 12 27 raštas TSRS ambasados darbuotojui Berlyne K. Čižovui dėl susisiekiimo su Belgijos bankais*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 158.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1940žžž: *Užsienio reikalų ministerijos Spaudos departamento direktoriaus Pro memoria apie 1940 07 20 susitikimą su JAV ambasadoriumi Noremu*, f. R-1019, ap. 1, b. 17, l. 138.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1941a: *Įstatymai, įsakai ir potvarkiai, išleisti Lietuvoje bolševikų okupacijos metu bankų ir kredito reikalais*, f. 755, ap. 2, b. 2230, l. 141.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1941b: *TSRS ambasados Berlyne darbuotojo K. Čižovo 1941 01 22 raštas TSRS valstybinio banko pirmajam Kauno skyriui dėl ryšių su Belgijos bankais*, f. R-871, ap. 5, b. 72, l. 144.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1941c: *TSRS valstybinio banko 1-ojo Kauno skyriaus balansinės sąskaitos žiniaraštis (brangieji metalai) 1941 01 01*, f. R-871, ap. 5, b. 148, l. 145.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1941d: *TSRS valstybinio banko pirmojo Kauno skyriaus 1941 02 04 pažyma TSRS valstybinio banko užsienio operacijų valdybai apie Lietuvos banko ir kitų nacionalizuotų bankų Nostro sąskaitų likučius užsienio bankuose*, f. R-871, ap. 5, b. 542, l. 1–70.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1952: *TSRS valstybinio banko Kauno skyriaus 1952 08 16 žiniaraštis apie Lietuvos bankų sąskaitas užsienio bankuose 1952 01 01*, f. R-871, ap. 6, b. 15, l. 21–26.
- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA) 1963: *B. K. Balučio 1963 03 21 Pro memo „Dar dėl užšaldytų fondų Did. Britanijoje“*, f. 648, ap. 2, b. 461, l. 191.
- Nacionalizuoti bankai 1940. – *Rytinė Darbo Lietuva* 31, 4.
- Skirius J. 2001: *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius: Vaga.
- Tarptautinių atsiskaitymų bankas (TAB) 1940a: *Dr. J. Šaulio 1940 08 06 raštas TAB prezidentui T. Makkitrikui dėl Lietuvos okupacijos padarinių*.
- Tarptautinių atsiskaitymų bankas (TAB) 1940b: *Lietuvos banko 1940 07 12 telegramos dėl aukso pervedimo TSRS valstybiniam bankui kopija*.
- Tarptautinių atsiskaitymų bankas (TAB) 1940c: *TAB 1940 07 16 atsakymas Lietuvos bankui dėl aukso pervedimo TSRS valstybiniam bankui*.
- Tarptautinių atsiskaitymų bankas (TAB) 1940d: *TAB 1940 08 24 telegrama Lietuvos bankui*.
- Tarptautinių atsiskaitymų bankas (TAB) 1940e: *TAB 1940 08 24 telegrama TSRS valstybiniam bankui*.
- Tarptautinių atsiskaitymų bankas (TAB) 1940f: *TAB 1940 11 09 telegrama Lietuvos bankui apie atsisakymą perduoti auksą*.

- Tarptautinių atsiskaitymų bankas (TAB) 1940g: *TAB 1940 12 03 telegrama Lietuvos bankui.*
- Tarptautinių atsiskaitymų bankas (TAB) 1940h: *TAB 1940 12 07 telegrama Lietuvos bankui apie 1940 12 06 įvykdytas operacijas.*
- Tarptautinių atsiskaitymų bankas (TAB) 1940i: *TAB 1941 01 06 laiškas Lietuvos bankui.*
- Terleckas V. 1997: *Lietuvos bankas 1922–1943 metais. Kūrimo ir veiklos studija.* Vilnius: Lietuvos bankas.
- Terleckas V. 2000a: *Lietuvos bankininkystės istorija 1918–1941.* Vilnius: Lietuvos banko leidybos ir poligrafijos skyrius.
- Terleckas V. 2000b: Mažakalbis Juozas Paknys – ketvirtasis Lietuvos banko valdytojas. – *Pinigų studijos* 4, 69–79.
- Terleckas V. 2003a: Tarpukario Lietuvos aukso istorija. – *Sąskaityba* 8, 22–29.
- Terleckas V. 2003b: Valstybinio aukso grobimo istorijos. – *Sąskaityba* 5, 26–30.
- Truska L., Kancevičius V. 1990: *Lietuva Stalino ir Hitlerio sandėrio verpetuose.* Vilnius: Mintis.
- Vaišnoras J. 1988: Istorijos kryžkelėje. – *Pergalė* 10, 126–145.
- Zaleskis T. 1982: Lito agonijos šešėlyje. – *Švyturys* 21, 13–14.

Gauta 2005 m. sausio mėn.

Priimta spaudai 2005 m. balandžio mėn.

Summary

ATTEMPTS OF THE USSR TO TAKE OVER THE GOLD AND ACCOUNTS IN ABROAD OF THE BANK OF LITHUANIA IN 1940–1941

Laimonas Gryva

The article, mainly based on a research at the Lithuanian State Historical Archives, describes the attempts made by the USSR State Bank to take over the gold and accounts of the Bank of Lithuania in foreign banks after Lithuania's occupation in 1940. The author analyses the reaction of many foreign banks to requests to transfer gold and accounts to Moscow and indicates the banks that rejected or fulfilled these requests. In July 1940, the USA, the Great Britain and Switzerland clearly expressed their position not to recognize Lithuania's occupation by the Soviet Union and rejected demands to transfer gold and accounts to the USSR State Bank. The State Bank of Sweden complied with the request and transferred gold to Moscow, however, private banks of Sweden did not transfer any accounts. The reaction of other countries varied and depended on the political situation of the year 1940: Germany and all its allies (Italy, Romania, Hungary) accepted the demands of the USSR, since after Molotov–Ribbentrop pact in 1939, Nazi Germany and the Soviet Union formally were in friendship relations. At the same time, German banks delayed the transfer of money until the beginning of the war with the Soviet Union on June 22, 1941, justifying this decision by the fact that Devisenstelle (Foreign Currency Control Office) did not give permission for that. Italy, Romania and Hungary transferred accounts to the USSR State Bank. Most countries occupied by Germany agreed to transfer accounts to Moscow, but insisted on different conditions: Denmark declared that the transfer had to be determined by the treaty between Denmark and Lithuania, banks from France, Belgium and Czechoslovakia requested compensations in Loro accounts. Negotiations with many foreign banks lasted until the beginning of the war between the Soviet Union and Germany on June 22, 1941, and most accounts were not transferred to Moscow.